

»Čudni ljudje so to, izpregovoril je, in moj brat, ki je služil v granici, mi je pravil, da žro še surovo meso, Bog pomagaj!«¹

Hribovita dežela na južnem pobočju Gorjancev, za katero je znano, da je pred uskoško naselitvijo in organiziranjem Vojne krajine v 16. stoletju pripadala vojvodini Kranjski,² je v letih razpuščanja te davno preživete inštitucije (1869–1881), se pravi »Krvave košulje«, čakala novega gospodarja. Vprašanje, ali bo to vojvodina Kranjska na osnovi zgodovine, ali pa hrvaška kraljevina na osnovi etnografskih in praktičnih razlogov, ni zaposlovalo zgolj politike v Ljubljani in Zagrebu. Obmejna lega Žumberka med obema polovicama monarhije je pahnila pozabljeno deželico na tvalo visoke politike, kjer so prihajali do izraza tudi zapleteni odnosi med Dunajem in Budimpešto.

Slovensko politično srenjo je problematika spravljala v zadrego vsaj iz dveh razlogov: Priključitev Žumberka historični deželi Kranjski se nikakor ni skladala z zahtevami slovenskih narodnjakov po razbitju zgodovinskih meja in vzpostavitvi Zedinjene Slovenije. Nenazadnje so živeli v Žumberku unijatski Uskoki, ki so jih imeli bodisi za Hrvate, bodisi za Srbe, tako da bi bila tovrstna aneksija v nasprotju z naravnim pravom, za katerega so se slovenski buditelji tako goreče zavzemali. Izrazita jugoslovanska usmerjenost slovenske politike, ki je bila v glavnem posledica nemškega pritiska, je pripomogla k temu, da južne slovenske meje niso obravnavali kot »prave« meje, ampak bolj kot vez med bratskima jugoslovanskima narodoma, ki naj bi si v svetli prihodnosti veselo skočila v objem. V premikanju meja v škodo slovanske Hrvaške enostavno niso videli slovenskih interesov. Kljub temu so slovenski politiki od tega načela včasih odstopili, še zlasti, če so jih premamile materialne koristi in trenutna politična situacija, večkrat pa tudi pristni kranjski patriotizem. Tega se je krčevito oklepal ravno naprotni ustavoverni oz. nemški tabor, ki je v zagovarjanju kranjske deželne tradicije videl nekakšno protiutež Zedinjeni Sloveniji. Deželo Kranjsko si je v glavnem predstavljal kot branik in pomnik nemške kulture na meji z barbarsko-slovanskim svetom.

* * *

¹ Ivan Tavčar, zgodovinska povest Janez Solnce (Slovenski narod 1885/86), povzeto po: Miran Hladnik, Slovani v slovenski zgodovinski povesti, objavljeno na svetovnem spletu: <http://www.ijs.si/lit/slovani.html>.

² Prve skupine Uskokov so se naselile v Žumberak leta 1530, leta 1540 je cesar Ferdinand osnoval žumberško kapetanijo (Josip Mal, Žumberk in Marindol, Dom in Svet, 1911, str. 267; Josip Mal, Uskočke seobe i slovenske pokrajine, Srpski etnografski zbornik, knjiga XXX, Ljubljana 1924; Zarko Štrumbil, uskoki na slovenskem in v Žumberku, Arhivi, št. 1/2, Ljubljana 1991 idr.).

V nadaljevanju se bomo posvetili predvsem vprašanju, kako so na tedanjem Kranjskem gledali na žumberško prebivalstvo, ki naj bi si v prihodnosti pridobilo status sodeželanov. Ne preseneča dejstvo, da opisi kranjskih povedo (tako slovensko kot nemško usmerjenih piscev) več o njih samih, kot pa o prebivalcih obmejne pokrajine. Največkrat so se pisci poigrali s starimi stereotipi, ki izvirajo še iz časa tuških vojn, zato je za ilustracijo teh nazorov tako rekoč nujno, da se potopimo globlje v preteklost, vsaj tja do pričevanj polihistorja Valvasorja v drugi polovici 17. stoletja. Njegov opis v »Slavi« je za kasnejšo historiografijo o teh območjih izredno pomemben, saj predstavlja edini knjižni opis Žumberka iz 17. stoletja. Valvasor je opisal grad Žumberak (Sichelberg) kot kapetanijo, ki leži v osrednji Kranjski na visokem hribu sredi Uskoškega hribovja pri potoku Kupčina, ta pa izvira pod porušeni gradom »Priebeck«. To hribovje je neravno in skalnato, na njem se nahaja okoli 900 starih hiš, poleg teh pa še mnogo novih. Hiše niso tako blizu druga drugi, da bi jih lahko porazdelili v vasi. V vsaki od teh hiš stanuje tri, štiri do pet poročenih oseb in tako se najde v posameznih hišah nenavadno veliko ljudi in otrok. O Uskokih Valvasor ni imel najboljšega mnenja. Imel jih je za vrle vojake, ki pa brez ropanja in ubijanja ne morejo dolgo živeti. Ostrejše ko ravna z njimi veliki kapetan, rajši ga imajo. V različnih časih je toliko Uskokov pribežalo na Kranjsko, da so se morali naseliti tudi pri reki Kolpi med Vinico in Pobrežjem (Freyenthurn), kjer so napolnili cele vasi. Kljub temu so vsi podrejeni žumberški kapetaniji. V dokaz uskoškega barbarstva je Valvasor navedel incident iz leta 1621, ko so se Uskoki uprli in grozovito ubili svojega kapetana Vivo. Neki krvoločni Uskok mu je razbil glavo s senjsko sekuro (Zengerischen Hacken), ostali pa so razsekali truplo na drobne kose, jih zavili v preprogo in vrgli skozi okno, kjer jih je zmrcvarila besna množica uskoških žensk s palicami in gorjačami.³

Če na kratko povzamemo Valvasorjeve vtise, lahko na eni strani opazimo vrlost in pogum, na drugi pa krvoločnost, nasilje in barbarstvo. Na katero stran se je baročni znanstvenik nagibal, je bolj ali manj očitno. Podobno izrazoslovje zasledimo v drugi polovici 19. stoletja tudi pri kranjskih piscih, kar ni presenetljivo, saj so v veliki meri povzemali prav Valvasorja. Med seboj so se razlikovali predvsem po tem, da so nekateri poudarjali temno, drugi pa svetlo plat žumberškega karakterja, čeprav stvar le ni bila tako preprosta.

Med slednje je kot slovenski rodoljub spadal jezikoslovec Ivan Navratil⁴, ki je januarja 1866 v Slovenskem glasniku objavil črtico o Uskokih na Kranjskem. Že

* * *

³ Johann Weikhard Valvasor, *Die Ehre des Herzogthum Krain*, 1877–79, Rudolfswerth, 4. del, (knjige 12–15), 12. knjiga, 10. poglavje, XXI Sichelberg (Oder Shumberg), str. 74–77. Slika gradu Sichelberg se nahaja tudi v njegovem delu *Topographia Ducatus Carnioliae modernae* iz leta 1679, reprodukcija, Ljubljana 1970, s predgovorom dr. Branka Raišpa. Glej tudi: Radoslav Lopašič, *Žumberak*, crtice mjestopisne i povijestne, Dionička tiskara, Zagreb 1881, str. 39 in Nikola Badovinac, *Žumberak in Marindol*, Zagreb 1896, str. 10, 11.

⁴ Ivan Navratil (1825–1896), urednik, slovnicaar in narodopisec. Enciklopedija Slovenije, knjiga 7, Ljubljana 1993, str. 346.

samo dejstvo, da je žumberške Uskoke imel za kranjske, kaže na to, da je obstajala zavest o tem, kam ta obmejna deželica spada. Državnopravni ozir ga ni pretirano zanimal, vseeno pa ni pozabil omeniti, da je bila »iz vsega tega prostora okoli Žumberka osnovana prva slovenska vojaška meja ali granica.«⁵ Navratil je Uskoke očitno visoko cenil: »Kedarkoli je bilo treba, hrabro so se bojevali s krvoločnim Turčinom in ga odbijali od mej našega cesarstva, da jih ni mogel več teko lahko prekoračiti in lomastiti v deželo. Dokler so naši spredniki sladko spali na mehkih blazinah, bili so se junaški Uskoki brez strahu za nje in tako tudi za nas. Bodimo jim torej hvaležni!«⁶ Navratil je torej spomnil narodno bralstvo na prelivanje krvi in žrtvovanje Uskokov na braniku slovenske domovine, vendar je »pozabil« omeniti njihove nečednosti.

Njegov prispevek je zanimiv tudi zato, ker na slikovit način prikazuje identitetne zagate tega območja v 19. stoletju in jih primerja s stanjem pri Slovencih. Nostalgичno ga je zaneslo v čase svoje mladosti, ko se je kot Belokranjec vsakodnevno srečeval z Uskoki: »Enajsto leto potem, ko sem bil že sam svoj, prišel sem spet (z Dunaja) domu pogledat, imel sem priliko v domači hiši s tremi Uskoki govoriti. Vprašal sem jih, znajo li, od kod so prišli njihovi spredniki v naše kraje. Pa so odmajevali vsi trije. Debelo so gledali, ko sem jim povedal, da so se preselili pred 300 leti iz turške Bosne in Hercegovine, kjer zdihujejo še danes od turške sile njihovi ubogi bratje, ki govore ravno tako (srbski ali hrvaški) kakor oni, ki popevajo ravno take narodne pesmi kakor oni: o kraljeviču Marku, Milošu Obiliću itd. Povprašam jih, kako pa zovejo oni zdaj sebe? – 'Žumberčani'. 'A kako nazivate svoj jezik, to jest, kako govorite?' (zavijem malo po njihovem) 'Žumberski, a nekogi kažeju i Hrvatski!' Užalilo se mi je pri teh besedah. Tako pozabi – zdi hnil sem – ves rod, kateri se loči od bratov svojih, od naroda svojega, sčasoma celo svoje narodno ime, pa začne imenovati sebe in svoj jezik le še po deželi, v kateri žive; npr. Kranjci – kranjski jezik (da ne rečem kranjska špraha) itd. Samo Korošči in Štajerci so ohranili staro častiljivo ime: Slovenci – slovenski jezik, ki rabi zdaj spet vsem omikanim Slovencem, pa tudi po novih knjigah.«⁷ Navratil pač ni imel razumevanja za žumberško nacionalno mlačnost.

Potem ko se je leta 1869 na nekaterih območjih začelo ukinjanje Vojne krajine, je v kranjskem deželnem zboru ustavovorni poslanec Savinschegg, sicer metliški posestnik, zahteval uveljavitev historičnih kranjskih pravic in s tem priključitev Žumberškega okraja. Pri tem so ga podprli tudi slovenski poslanci. V deželnozborni razpravi je na površje priplaval »nemškutarski« odnos do tega ozemlja. Na deželico na sončni strani Gorjancev so gledali predvsem skozi priz-

* * *

⁵ J. Navratil, Uskoki na Kranjskem, Slovenski glasnik, januar 1866, str.14.

⁶ Ibid., str. 20.

⁷ Ibid.

mo kapitala. Tako se je Savinschegg še zlasti navduševal nad dobrim stanjem žumberške živinoreje: »Imajo več kot 1000 krav in 800 volov, ovac 1300, koza preko 1000, prašičev okoli 2000; iz tega se lahko razbere, da ta okraj ni tako ubog, kot se na splošno govori; ima živahen promet s Kranjsko, živahnejši kot s Hrvaško. Še zlasti so Žumberčani navzoči na sejnih v Kostanjevici, Rudolfovem, Metliki in tudi na Štajerskem /.../«⁸ Najbolj pa so Savinschegga zbudili v oči širni gozdovi, ki bi po priključitvi postali last dežele Kranjske. S tem je odprl temo, ki je burila duhove vse do prelomnega leta 1918.

Pričakovali bi, da bo Savinschegg kot zagovornik nemške kulture imel Uskoke za divjake, vendar to ni bilo tako. Civilizacijske razlike med Kranjsko naj ne bi bile prevelike, saj »/.../ žumberško območje ni tako zaostalo v kulturi, kot se mogoče misli. Tam se nahaja 9 šol, ki so zelo dobro organizirane. Nadalje je tam 11 duhovnikov, med njimi 3 katoliški in 8 unijatskih /.../ Če bi potovali po Žumberku, bi našli veliko ljudi, ki znajo v obeh jezikih, nemškem in slovanskem, pisati in brati.«⁹ Zanimiva je tudi njegova teorija o izvoru Uskokov in njihovega imena: »Na jugu naše dežele, kjer leži pokrajina Žumberk, se razprostira mogočen gorski masiv, ki nosi ime Uskoško gorovje. Odkod izvira to ime? Ime izvira iz plemena, čigar zgodovina ni dolga, ampak vseeno zelo pomembna. Ime prihaja od besede 'Skoko - begunec' in je bilo prvotno pripisano Liburnijskemu plemenu, ki je bil pod turško vladavino.«¹⁰ Ti Liburnijci so zaradi trpljenja zapustili Turčijo in se naselili v Žumberku, kjer so jim dali Habsburžani prostor za naselitev v zameno za obrambo pred Turki. Z naselitvijo prišlekov in njihovim organiziranjem v obrambno vojsko so Habsburžani po mnenju Savinschegga pred dednim sovražnikom rešili nič manj kot celotno evropsko civilizacijo s krščanstvom vred. Obramba pred Turki je bila po padcu Konstantinopla pač zgodovinska nujnost.¹¹

O tem, s čim se je uskoško pleme preživljalo, govornik ni želel na široko razlagati. Na ropanje je namignil s tem, ko je omenil, da je uskoško pleme na Jadranu imponiralo celo vsemogočni Beneški republikli. »Ko se je kasneje Ferdinand Avstrijski zapletel z Beneško republiko v vojno, so se ti obmejni prebivalci vedno bolj širili /.../« v notranjost »/.../ in med njimi so bile tudi tiste družine, ki so se naselile na Gorjancih.«¹² Na teorijo o senjskem poreklu Žumberčanov bomo kasneje še naleteli. Postavlja se torej vprašanje, kako to, da Savinschegg ni poudarjal prislovične divjosti. Odgovor sledi kasneje. Na koncu si je privoščil še malce vznesenega deželnega patriotizma: »Na obeh območjih živijo ljudje, ki so se v naju-

* * *

⁸ Obravnave kranjskega deželnega zbora, zasedanje 19. 10. 1869, str. 174.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

sodnejših časih pogumno borili za Avstrijo. Bili so in so del tistega ljudstva, ki je nosilec državne ideje – avstrijske ideje.«¹³

Žumberško vprašanje je maja 1871 obravnavala tudi gosposka zbornica avstrijskega parlamenta. Ustavoverni poslanci so se zavzemali za priključitev Žumberka, avtoriteta dunajske slavistike Fran Miklošič pa je zavzel drugačno stališče. Poslance, ki se jim o razmerah na kranjski meji ni dosti sanjalo, je poučil, da na severu in na jugu Gorjancev ne živi isto slovansko pleme: »To vsekakor ni pravilno. Na severu živi slovensko, na jugu pa v glavnem srbsko pleme.« S tem se je držal svoje jezikoslovne teorije, po kateri so kajkavski Hrvatje etnografsko Slovenci, štokavski pa Srbi. Miklošič ni bil zagovornik misli, da so si jugoslovanski narodi kulturno blizu. Krajišniki se mu enostavno ne zdijo primerni za življenje v avstrijskem delu države. »Ljudje, ki poznajo deželo in ljudi menijo, da naj bi bilo prav to ljudstvo /.../« neprimerno za vključitev »/.../ v organizem, ki obstaja v cislajtanskih deželah. S tem bi se povzročilo deželi Kranjski samo zadrego.«¹⁴ Nastal je zanimiv paradoks. Nemški zagovorniki priključitve, ki so imeli vse, kar je slovanskega za barbarstvo, so hvalili žumberško civiliziranost, slovenski učenjak pa je menil, da so Uskoki na kulturni lestvici stopničko nižje.

Mladoslavenski *Slovenski narod* je v odmevih na to razpravo nakazal, zakaj so nemški liberalci Žumberčane tako visoko čislali. Navedel je dunajski časopis *Neue freie Presse*, ki je nemško liberalno občinstvo blagoslovil s kratkim zgodovinskim pregledom. Slednji vsekakor ni pozabil poudariti, da so graničarji bolj izobraženi od svojih rojakov v civilni Hrvaški, ker so se »v nemških šolah učili.«¹⁵ Pri *Slovenskem narodu* so priključitvi nasprotovali tako iz narodnostnih kot tudi iz praktičnih razlogov: »Žumberk je pust nerodovit kraj, treba ga kultivirati: Kranjska nima dosti denarja za to, torej kdor vzame rodovitne dele, naj vzame še nerodovitne /.../«¹⁶ Pa še »/.../ inteligencije je tam prav malo. Popi (Žumberčanje so po večem unitarci) in oficiri, druga nič, torej je tudi politične agitacije malo.«¹⁷

Po dokončni združitvi Vojne krajine s Hrvaško leta 1881 sta bila Žumberak in Marindol začasno podrejena hrvaški upravi. Jeseni istega leta se je to vprašanje obravnavalo v kranjskem deželnem zboru. Slovenski poslanci so bili tokrat proti priključitvi Žumberka, zahtevali so le Marindol in ureditev meja. V zameno za Žumberak so si hoteli izposlovati dolensko železnico. Nemško-ustavoverna stran je zagovarjala aneksijo, kar je bilo zaradi njene večine tudi sprejeto.

* * *

¹³ Ibid.

¹⁴ Stenographischen protokollen des Herrenhauses, zasedanje 11. maja 1871, str. 208.

¹⁵ Slovenski narod, 23. 5. 1871.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

Časopisna poročila pred to razpravo dokazujejo, da slovenski politiki niso vedeli, kaj naj s tem vprašanjem počnejo. V *Slovincu* so tako maja 1881 označili Uskoke za »Srbo Hrvate«, čeprav so jih imeli tudi za Belokranjce, zato naj bi bilo vseeno, kam bo Žumberak priključen. Prokranjski liniji so, kot je bilo pričakovati, sledile *Novice*, ki so napisale, da je nastopil pravi čas, »o Žumberku in Marijinem dolu v razmeri s Kranjsko spregovoriti nekoliko besedi.« Poleg drobnega geografskega opisa so pri *Novicah* opisali tudi psihološki karakter tamkajšnjih prebivalcev: »Stanovalci teh ozemelj so bistrourni, hrabri in zaradi imenitnih vojnih zaslug so bili mnogokrat od vladarjev pohvaljeni.« Kmetijsko rokodelske *Novice* ne bi bile vredne svojega imena, če ne bi omenile žumberške živine, katero »gonijo na sejme po Dolenjskem«, saj »geografična lega in druge okoliščine nanašajo, da ves promet teži na Kranjsko.«¹⁸

Podobno so razmišljali tudi pri *Slovenskem narodu* avgusta 1881, kar je presenetljivo glede na to, da so slovenski poslanci dva meseca kasneje zagovarjali diametralno nasprotno stališče. Žumberčanom so zagotovili, da se jim glede narodnosti »ni treba ničesar bati, če se žumberški okraj zedini s Kranjsko: oni bodo tudi potem ostali Hrvatje, ostali – Slovani.« Naš dopisnik je torej na svojevrsten način »kopiral« zagotovila hrvaških narodnjakov, po katerih bi Slovenci v razširjeni Hrvaški lahko brez težav zadržali svojo narodnost, in ga uporabil za žumberško območje v slovensko korist. Slovanska vzajemnost bi torej preprečila morebitne spore.¹⁹

Glasilu kranjskih »nemškutarških« ustavovercev *Laibacher Wochenblatt* pa je razkrilo, zakaj so imeli ti Uskoke za bolj kulturne kot ostale prebivalce Hrvaške. Zgodovinska pripoved, ki so jo prepisali iz *Wiener Allgemeine*, vsekakor predstavlja izvirno različico žumberške zgodovine. Neznani zgodovinar je žumberško preteklost navezal predvsem na zgodovino senjskih Uskokov. Pravzaprav je slednjim posvetil večino feljtona. Že na začetku je Uskoke označil kot slovanske prebivalce balkanskega polotoka, ki niso hoteli skloniti glave pred turško tiranijo in so rajši na tujem začeli svoje uspešno roparsko življenje. Senjski Uskoki bi morali braniti obalo pred Turki. Tako so vsaj obljubili nadvojvodi Ernestu, vendar se niso držali samo te naloge. Ščasoma so postali navadni morski roparji, ki niso prizanašali nikomur. Njihov lopovski sloves naj bi segal vse do daljne Škotske. Še zlasti so pri tem trpele Benetke. V prvem neuspešnem poskusu nadvojvode Ferdinanda, da bi na zahtevo Benetk preselil uskoške razbojnike v notranjost, naj bi ti pokazali vso svojo krutost. Uprli so se svojemu poveljniku, mu odsekali glavo in razstavili njegovo strahotno pohabljenno truplo v cerkvi, kjer so njihove ženske lizale kri, ki je tekla iz zijočih ran.

* * *

¹⁸ *Novice*, 24. 8. 1881.

¹⁹ *Slovenski narod*, 7. 8. 1881.

Njihov krvavi roparski ples se je po zagotovilih *Laibacher Wochenblatta* nadaljeval po celotnem Jadranu. Avtor je podrobno našteval grozodejstva, ki so sčasoma pripeljala do tega, da so Benetke napovedale vojno Avstriji. Triletna vojna vihra se je končala z obljubo Avstrijcev, da bodo Uskoke preselili v notranjost. Ker so imeli Habsburžani takrat na Hrvaškem in Ogrskem nadvse negotovo posest, je nadvojvoda Karel nekako pripravil kranjske deželne stanove do tega, da so mu za naselitev enega dela senjskih Uskokov izročili od Turkov opustošeni Žumberak. To naj bi se zgodilo pod pogojem, da bo ta distrikt po razpustitvi Vojne krajine spet pripadel deželi Kranjski.²⁰ Naselitev Žumberka naj bi se sodeč po tem članku zgodila šele po končani avstrijsko-beneški vojni, ki se je končala leta 1617 z madrijskim mirom, kar je daleč od resnice.

V tej pripovedi so bili Uskoki neizmerno pokvarjeni in kruti. Vendar pa se je njihov roparski karakter sčasoma le unesel: ko je prišel pod blagodejni vpliv avstrijske vojaške uprave, ki je dobila veliko nalogo, spremeniti divje ljudstvo v civilizirane državljane. Pri ustavovernem časopisu ne dvomijo, da je ta uprava, tako kot v drugih predelih Krajine, tudi v Žumberškem distriktu posadila zvesto-borbo cesarju in monarhiji ter spoštovanje zakonov. Poskrbela naj bi tudi za sposobno šolstvo. *Wochenblatt* je zaključil z mislijo, da lahko te ljudi, ki se bodo kmalu šteli za »naše zahodnoavstrijske rojake, pozdravimo kot prirastek k državotvorni sili«. V članku se sicer ne omenja, vendar lahko predvidevamo, da so imeli pri tem časopisu civilizacijo, ki je spreobrnila barbarske Slované, za nemško civilizacijo.²¹

Istega mnenja je bil tudi dunajski časopis *Neue freie Presse*, ki je nekdanjo divjost tamkajšnjega prebivalstva omenil, še preden je zaključil splošen geografski opis. Območje naj bi bilo nerodovitno in neprimerno za poljedelstvo, zato sta bila v prejšnjih stoletjih živinoreja in ropanje glavni zaposlitvi prebivalcev, nad katerimi se je neka državna listina še ob koncu 18. stoletja pritoževala, da imajo zelo divje običaje. Nadaljeval je z naselitvijo Uskokov, ki jo je postavil v leta 1530–1541 in z Valvasorjevimi opisi žumberških hišnih zadrug. Oborožen je bil tudi z nekaterimi statističnimi podatki, kar kaže na to, da je tej temi posvetil veliko pozornosti: Leta 1752 naj bi to območje štelo od 5 do 6.000 duš, leta 1835 po Frasu 6.965 prebivalcev, med njimi 4.440 Uskokov.²²

Zaradi neprestanega boja s Turki, piše *Neue freie Presse*, je to ljudstvo povsem »podivjalo«. Vsekakor je po njihovem mnenju prav, da se avstrijski vladi pripisuje velike zasluge, da je iz razbojnikov izobrazila pogumne in zveste čuvaje meje. Vojaška disciplina je obrzdala grobo naruro in jo postavila v službo višjih

* * *

²⁰ *Laibacher Wochenblatt*, 16. 6. 1881 in 26. 6. 1881.

²¹ *Ibid.*

²² *Neue freie Presse*, 22.7.1881.

državnih in kulturnih interesov. Civilna oblast pač ni bila v stanju, da bi krotila divje ljudstvo, saj je že Valvasor zapisal, da jih lahko obrzda samo »železna moč«. ²³

Avstrijska vojaška uprava je za ustavoverce nekakšen stroj, v katerega vtaknemo brezobzirnega jugoslovanskega barbara, ven pa potegnemo civiliziranega državljana, pripravljenega na življenje v kulturni Evropi. »Gorivo« tega stroja je seveda »nemška kultura«, »mazivo« pa avstrijski šolski sistem.

Omenili smo že, da je oktobra 1881 nemška večina v deželnem zboru podprla priključitev, slovenska manjšina pa jo je zavrnila. Poročilo upravnega odseka, v katerem so imeli Nemci večino, je poleg prometnih in geografskih razlogov za žumberško priključitev vsebovalo tudi svojevrstno ideološko sliko Žumberka, Vojne krajine in njune zgodovine nasploh. Potem ko je vojska Uskoke razrešila obveznosti, se jim je na naravnem in mednarodnem pravu zdelo utemeljeno, da so nekdanji Krajišniki pripadniki tistih dežel, na katerih tleh se je osnoval krajiški institut. Iz bistva mejnega instituta tudi izhaja, da ta ni bil nikoli nič drugega kot državni institut, kot cesarsko-avstrijski institut v polnem smislu svojega visokega pomena, nacionalnega karakterja pa naj ne bi imel. »Zvesto in pošteno so se borili Krajišniki in z njimi Žumberčanje in Marindolci za cesarja in državo in pogumno so sledili črno-zeleni zastavi. Hišo in domačijo, žensko in otroke so zapustili, da bi svojemu cesarju na bojiščih na severu in jugu pripomogli do zmage!« ²⁴

Seveda ustavoverni funkcionarji niso pozabili na blagodejni učinek avstrijskega izobraževanja. S civilizacijo, ki je bila Uskokom dostopna preko vojaških šol z zglednim vodstvom, naj bi se nekdanji Krajišniki čutili poslej v prostosti prav tako Avstrijce kot prej.

Večina je še poudarila svoje strinjanje z noto ogrskega ministrstva, v kateri se omenja, da sta pravna in politična organizacija hišne zadruge avstrijskim dednim deželam popolnoma tuja. Toda po njihovem nazoru je to lahko za Žumberak in Marindol samo dobro, kajti odprava hišnih zadrug naj bi bil eden od prvih pogojev za njihovo boljšo materialno eksistenco.

Glede na to, da je zakon z dne 8. junija 1871 povsem ignoriral odškodnino Kranjski za večstoletne investicije v nekdanjo Vojno krajino, da je Žumberak kot naravna trdnjava nespornega pomena za razmejitev kranjske proti Hrvaški in Ogrski, da so prometne povezave teh območij s Kranjsko zelo živahne, da zaradi izbočene meje vzdolž metliškega sodnega okraja nastajajo vsestranske težave, poziva večina upravnega odbora deželni zbor, naj vztraja pri »/.../ priznanih kran-

* * *

²³ Ibid.

²⁴ Bericht der verstärkten Verwaltungs-Ausschusses über die Regierungsvorlage Nr. 27, betreffend den ehemaligen Militärgrenzdistict Sichelberg und die Gemeinde Marienthal, Beilage 54, Obravnave kranjskega deželne zbornice 1881, Priloge, str. 585.

jskih pravicah z državnim zakonom z dne 8. junija 1871 št. 49 do žumberškega okraja in občine Marindol v polnem obsegu nekdanje pripadnosti.«²⁵

Čeprav je slovenska manjšina zavračala priključitev iz načelnih razlogov, je vseeno priznavala, da ima Kranjska do »uskoških selišč« zgodovinsko pravico: »Tudi manjšina je do konca uverjena, da je pravica kranjske dežele do Marijindolske občine ter do žumberškega okraja zgodovinsko dokazana, in da o tem nij dvombe nikakršne, da ima zatorej Kranjska dežela pravico zahtevati reinkorporacijo vsega Žumberškega okraja in da se jej ta pravica ne sme kratiti, ker drugače bi se pravica prav žalila.«²⁶ Poudarili so, da so se ta območja narodno, versko in administrativno povsem odtujila in da je v tamkajšnjem ljudstvu nastala zavest pripadnosti Hrvaški, kar je treba upoštevati.

Živahna razprava v deželnem zboru je skristalizirala tako slovensko kot nemško stališče. Dr. Valentina Zarnika je zmotilo prepričanje nemške večine o tem, da starovne hišne zadruge kot oblika družinskega življenja niso primerne za življenje v modernem 19. stoletju: Po njegovem se kaj takega ne more dokazati. »Literatura srbsko-hrvatska je jako bogata glede tega vprašanja, ki se je razmotrivalo na desno in levo /.../ In tudi drugi narodi so se začeli zanimati za to vprašanje, kakor Nemci, Francozi, in so se z entuzijazmom izrekli za zadruge. /.../ Stvar torej ni dognana, vsi pa pripoznavajo to, da je zadruga star slovanski institut, kjer je popolnoma izključen proletarijat.«²⁷ Njegov nazorski nasprotnik Luckmann sicer ni delil mnenja o koristnosti praslovanske zadruge, zato pa se je navdušjeval nad uskoškim znanjem nemščine: »In če boste prišli v Krajino /.../ boste presenečeni, kako veliko, kako dobro in kako lepo tam nemško govorijo. Tamkajšnja sodišča so bila do pred kratkim povsem nemška in po mojem mnenju tamkajšnji prebivalci strahu pred germanizacijo ne bodo imeli. /.../ « Kot se je v Granici germaniziralo, tega se vi na Kranjskem hvala Bogu, ali rajši bi rekel 'žal', nimate za bati.«²⁸ Temperamentni Zarnik je sicer pripisoval Uskokom mnogo vrlin, a znanja nemščine, o katerem je govoril Luckmann, ni bilo med njimi: »Akoravno je germanizem navaljival naje 200 let, vendar ni nič opravil, in narod se niti za črtico ni pokvaril. /.../ Sedaj se počutijo kakor človek, ki pride iz sužnosti v domač kraj. Ako bi jim sužnost ponujali, ne vem ali bi jo sprejeli. Gospod Luckmann je tudi rekel, kako lep nemški jezik je slišati v Granici. Znano je, da je v vseh nemških humorističnih listih stoječa figura: 'Bruder Jovo, wenn er deutsch spricht.' In ta 'Bruder Jovo' tako nemško tolče, da bi dobro bilo, ko bi graničarji

* * *

²⁵ Ibid., str. 591

²⁶ Predlog manjšine pomnoženega upravnega odseka o 2. resoluciji v zadevi nekdanjega žumberškega okraja in občine Marijindol, priloga 54, Obravnave kranjskega deželnega zbora, Priloge, 1881, str. 593.

²⁷ Obravnave kranjskega deželnega zbora 1881, zasedanje z dne 21. 10. 1881, str. 235.

²⁸ Ibid.

tukaj poslanca imeli, da bi nemško govoril.«²⁹ Zarnikov poslanski kolega Ivan Navratil se je s tem popolnoma strinjal. Navedel je primer, ko je neki Uskok prevedel izraz »ministrstvo za bogočastje in nastavo« (Ministerium für Kultus und Unterricht) v »Ministerium für Gottesverehrung und Fortsetzung (ministrstvo za božje čaščenje in nadaljevanje).

Voditelj kranjskih ustavovercev Karel Deschmann je zbodel slovenske narodnjake tam, kjer jih je moralo zaboleti. V obraz jim je vrgel trditve hrvaških etnografov: »Naši 'Beli Kranjci' niso nič drugega kot Hrvati in gospodu poslancu Zarniku, ki je v slovanski etnografiji zelo dobro podkovan, mora biti znano, da najodličnejši slovanski etnografi štejejo Belokranjce k hrvaškemu plemenu in da je meja hrvaškega plemena potegnjena vzdolž kočevskih hribov na obrobje črnomaljskega območja.«³⁰ V obrambo svojih trditev pa je navedel najnovejše delo znanega hrvaškega zgodovinarja Radoslava Lopašića z naslovom Žumberak.³¹ Zarnik se ni strinjal: »Jaz sem Lopašiću oseben prijatelj ali ga nimam za tako avtoriteto, da bi ga navajal kot etnografa, meni je prva avtoriteta za vse Slovanstvo Miklošič. In Miklošič pravi, da segajo Slovenci do Zagreba, vmes je nekoliko Srbov, Hrvatje so v Reški županiji, v Granici in Dalmaciji. On je to po jeziku dokazal, se ve, da si je nakopal s tem veliko borbo na glavo, ki še sedaj ni rešena. Zagrebški, križevski in varaždinski Hrvatje so torej etnografično Slovenci, kakor prebivalci metliškega in črnomaljskega okraja, ali historično so postali Hrvati /.../«³² Žumberčani in Marindolci so oboji, kot trdi Zarnik, izkjučno Srbi, torej niso prebivalci Žumberka zaradi unijatstva Belokranjcem nič bližji. »Marindolci pravijo o njih, to so naša braća, oni so zapustili pravo vero, pa so šli k rimokatolikom in zato jih strastno sovražijo, ker so njihovo vero zatajili.«³³

Poleti 1883 je mešana ogrsko-avstrijska komisija raziskala razmere na mestu samem. Kranjska člana sta predlagala delitev Žumberka, ogrska pa sta to ostro zavrnila.³⁴ Neuspeh mešane komisije ne preseneča, če vemo, da sta bila njena člana tudi Nikola Badovinac in Savinschegg, sicer največja »jastreba« z obeh strani. Ogrska komisarja nista bila pooblaščenca, da bi razpravljala o državnopravnih vprašanjih, avstrijska člana pa sta imela to vprašanje za rešeno v korist Kranjske, saj je ogrsko ministrstvo s pridržkom priznalo kranjske pravice.

* * *

²⁹ Ibid., str. 240.

³⁰ Ibid.

³¹ Glej: Radoslav Lopašić, Žumberak, Zagreb 1881, str. 11 in 12.

³² Obravnave kranjskega deželnega zbora 1881, zasedanje z dne 21. 10. 1881, str. 240.

³³ Ibid.

³⁴ Hrvatski državni arhiv (HDA), Predsedništvo zemaljske vlade (PRZV), šk. 238, Protokoll aufgenommen zur Prüfung der Sichelburger-Marienthaler Angelegenheit in der Richtung einer eventuell durchzuführenden Gränzregulierung.

priključitev upravičeno tudi iz naravnopravnega vidika, kar naj bi dokazovale njihove »želje«. Otipljivejših podatkov o tem, kako se izražajo te »želje«, nam Slovenec ni zaupal.

Žumberško vprašanje so v kranjskem deželnem zboru leta 1896 na pobudo konzervativno usmerjenega kanonika Kluna ponovno obudili pripadniki Katoliške narodne stranke. Katoliški poslanci so izkoristili pogajanja o novi avstro-ogrski kvoti in zahtevali priključitev Žumberka. Liberalni poslanec Tavčar sicer ni zagovarjal priključitve in historičnega prava, vendar so liberalci vseeno glasovali za aneksijo. Najverjetneje je na njihovo glasovanje vplival sporazum s kranjskimi Nemci.

Katoliške politike je v tem primeru bolj kot blagostanje Žumberčanov skrbelo materialno stanje vojvodine Kranjske po katastrofalnem potresu 1895, ki bi ga lahko izboljšali z izsekavanjem žumberških gozdov: »Toda čemu bi se zakopavali v dolgove, /.../, ko imamo v žumberškem okraju najboljše sredstvo, s katerim bi se mogla naša porušena dežela zopet nekoliko opomoči.«³⁸ V deželnozbornski razpravi 8. februarja 1896 je rahlo neusklajeno izvenel govor Ivana Tavčarja, ki je govoril proti priključitvi, glasoval pa je za. Po njegovem prepričanju je Žumberak revna dežela, s katero bi imela Kranjska samo probleme: »/.../dalje pa bodo /.../ tudi Žumberčani prišli pred visoko zbornico in zahtevali vodovode, vodnjake, okrajne ceste in pota. /.../ In končno /.../morali bomo za 11.000 Hrvatov preskrbeti tudi hrvatsko šolo. Dva jezika imamo dandanes v deželi in že s tema imamo zadosti sitnosti, sedaj pa naj pride še tretji in naj pride tudi še tretja vera, ko imamo že z dvema dovolj sitnosti in preprirov!«³⁹ Postavlja se vprašanje, ali se spleča zaradi malega Žumberka postaviti v nasprotje s celim hrvaškim narodom, ki ima pravico do njega na osnovi naravnega prava. Kljub temu bo za resolucijo glasoval. Vsa zmešnjava okoli tega območja dežele Kranjske ne zadeva in »ako je kanonik Klun govoril in sanjal, da se bo iz Žumberka dal za našo deželo izčrpati tisti milijon, ki ga sedaj potrebujemo, so to le gole sanje. Vprašanje, čigavi so gozdovi, to vprašanje interesuje samo našo državo kot tako. Kajti, četudi Žumberk pripade h Kranjski, ne bo posledica to, da bi bili gozdovi last Kranjske dežele, ako bi tako bilo, dobro, potem zahtevajmo Žumberk, in če ga nam Ogrji z lepa ne dajo, prisilimo jih z vojsko (Veselost.)!«⁴⁰

Tavčarja je zavrnil katoliški poslanec Schweiger, sicer duhovnik v belokranjski fari Radovica, ki mu je zagotovil, da novepečeni Kranjci ne bodo zahtevali vodnjakov. »/.../ imajo jo več, kot je treba, toliko, da pripovedujejo, da na Gorenjskem

* * *

³⁷ Ibid.

³⁸ Slovenec, 28. I. 1896.

³⁹ Ibid., str. 331.

⁴⁰ Ibid.

molijo za tiste, ki žive pod Uskoki, da bi jih Bog obvaroval nesreče, češ, svoječasno jih bo preplavila voda iz Gorjancev.«⁴¹ Prav tako je neutemeljen Tavčarjev strah pred novo vero, saj so Žumberčani prav tako katoličani. Na to pripombo mu je Tavčar kar iz svojega sedeža zabrusil: »Bojim se! Kaj pa je to slabega?« vendar Schweigerja to pri opisovanju verske idile ni motilo: »Ž njimi živimo, gospoda moja, v tako lepem miru, da se mnogokrat zgodi, da si duhovniki med sabo pomagamo drug drugemu. Kadar sosednjega župnika ni doma, grem, ako je potrebno, jaz tja in opravi duhovno službo.«⁴² Strahu med prebivalstvom spornega območja glede Kranjske sploh ni. Ravno nasprotno. Preden je šel v Ljubljano, so ga obiskali Žumberčani in prosili, naj dela za to, da bi postali Kranjci.

Slovenski časopisi se tokrat v žumberški spor niso poglobljali. Liberalni *Slovenski narod* nad priključitvijo Žumberka ni bil navdušen. Zbodlo ga je predvsem hudovanje hrvaških časopisov nad predlogom slovenskih katoliških politikov. »Ker je pa v narodnem interesu želeli dobrih odnošajev z brati Hrvati, je vsekako vprašanje, če je povsem umestno, da se bi vprašanje sedaj reševalo.« Brez obtoževanja »klerikalcev« enostavno niso mogli: »Do sedaj je naša dežela skoro čisto rimsko-katoliška, a Žumberčanje pa so grški katoličani in bati se je kacega verskega razpora, posebno ker je mogoče, da bi jih pregoreči naši duhovniki skušali pridobiti za rimsko katoličanstvo. Da ta naš strah ni neupravičen, kaže pogled v Galicijo, kjer je mej Rusini in Poljaki tudi hud verski razpor, če tudi se ločijo le po obredu. Mnogi poljski duhovniki vzlic papeževim prepovedim love Rusine za rimsko katoličanstvo. Kranjska pa ima že dosti razporov in ji ni treba še novih.«⁴³

Na predvečer prve svetovne morije je slovenski politik Fran Šuklje⁴⁴ prišel na idejo, da bi sam raziskal skrivnostno žumberško deželo. »Komaj en mesec pred tem usodnim dnevom (začetkom 1. sv. vojne: op. M. Z.) sem se vrnil z zelo zanimivega potovanja iz pokrajine, ki leži pred našimi durmi, je dobesedno kos naše grude, pa jo manj poznamo nego visoko planoto centralne Afrike. Prišel sem iz slavnega **Žumberka** (poudaril Šuklje)!« Večkrat ga je že mikalo v te kraje. Nenazadnje je bil na bližnjo Belo krajino navezan tudi zato, ker je bil njegov oče Belokranjec. Nekajkrat jo je že mahnil po žumberškem robu s Trdinovega vrha,

* * *

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ Slovenski narod, 28. 1. 1896.

⁴⁴ Fran Šuklje (1849–1935), politik in zgodovinar, državno- in deželnozborski poslanec, 1885, je v narodni stranki nasprotoval radikalom in postal voditelj zmerne struje (elastikarji). Povezoval se je zlasti z J. Kersnikom, stalni nasprotnik mu je bil I. Hribar, v državnem zboru je bil pomemben Slovenec v Hohenwartovem klubu. Sprva liberalno usmerjen, 1903 ga je kandidirala katoliška SLS v državni zbor, od 1908 do 1911 kranjski deželni glavar. Enciklopedija Slovenije, knjiga 13, Ljubljana 1999, str. 164.

»kakor so v novejšem času prekrstili Sv. Gero /.../« skozi revne gorske vasi Buliće in Sekuliće v Metliko.⁴⁵

Razlog za žumberško »ekspedicijo« ni bila samo »divna pokrajina z naravno lepoto«, s politiko obsedeni Šuklje se je hotel na mestu samem prepričati, ali bi morala Kranjska ta košček uskoške zemlje priključiti svojemu teritoriju: »Radovednost moja je pa pred vsem vzbujalo dejstvo, da je bil kranjski deželni zbor že dvakrat, leta 1881 in 1896, načel vprašanje žumberške pripadnosti, žalibog vedno ob času, ko baš nisem bil deželni poslanec.« Neskromni Šuklje se ni branil povedati, kako kakšno stališče bi zavzela njegova oseba, če bi takrat sedela v deželnem zboru: »Obakrat je naš deželni parlament nazaj zahteval odtujeno mu pokrajino, obakrat bi jaz bržkone ugovarjal, da bi bil tedaj član deželnega zastopa.« Veliki državnik prav tako ni mogel mimo dejstva, da začasen status Žumberka njegovim prebivalcem onemogoča politično udejstvovanje: »Poleg tega pa so bili Žumberčani od l. 1870 sem vprav evropska zanimivost, kajti še pred pričetkom 20. stoletja so bili oni **edini** Evropejci (poudaril Šuklje), ki niso imeli nobenih ustavnih pravic ter niso nikamor pošiljali svojih zastopnikov.«⁴⁶

In tako je Šuklje junija 1914 sestavil »ekspedicijo za raziskovanje žumberške dežele, skrbno se pri njeni sestavi ozirajoč na kakovosti posameznih članov.« »S pogledom na kmetijstvo in zlasti na vinarstvo sem si pridružil milega mi prijatelja Bohuslava Skalického, za prometne razmere mi je služil kot izvedenec mnogoletni načelnik metliškega cestnega odbora, prijatelj Ivan Golia, sedaj metliški mestni župan, in kot folklorist in poznavatelj narodnih šeg in noš nam je služil viniški nadučitelj Lovšin.« »Prišutil« se jim je tudi tedanji črnomaljski glavar, nad katerim pa Šuklje ni bil navdušen, saj ga je včasih motila njegova prisotnost.⁴⁷

Žumberak je s svojo »zgodovinsko romantiko« razburkal Šukljetovo bogato domišljijo, tako da se je večkrat zasanjal v ono dobo, »/.../ ko so predniki sedanjih 'Vlahov', oni čistokrvni srbski 'Uskoki', vajeni rednih bojev z divjim Turčinom, s svojega orlovskega gnezda odtod gledali in prežali, ali se odkod zopet javi turška nevarnost ali pa tudi, če ne bi bila sedaj ugodna prilika, udariti jo na turško ozemlje ter se tam nekoliko odškodovati za pljačkanje in za pokol, ki so ga trpele slovenske in hrvatske dežele neprestano od divjega nasprotnika.«⁴⁸

V Sošicah so na njihovo čast improvizirali pravo malo narodno veselico. »Gradski načelnik in župnik, učitelj in občinski tajnik, ne pozabiti prav fletnih in veselih učiteljic, vse se je radovalo našega prihoda.« Kljub veličastnemu sprejemu

* * *

⁴⁵ Fran Šuklje, Iz mojih spominov, II. del, Ljubljana 1995, str. 246.

⁴⁶ Ibid., str. 247.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid., str. 248.

Šuklje ni skrival svojega namena, da hoče preštudirati žumberško vprašanje. Čeprav je bil navdušen zgodovinar, se je v žumberškem primeru odrekel historiji in državnemu pravu: »A že isti dan, mnogo izraziteje pa drugi dan našega popotovanja sem se mogel uveriti, da ogromna večina žumberškega prebivalstva odločno odklanja združenje z materjo zemljo, priklopitev h Kranjski. In to odloča! Kaj pomenijo temu nasproti zastarele listine, zaprašeni pergamenti, iz katerih pač lahko neovrženo dokažemo, da je Žumberk integrujoč del Kranjske, ter da se ta ni nikoli odpovedala svojih lastninskih pravic! Kaj pomenijo vsa ta pravna dokazila nasproti jasnemu dejstvu, da si žele kvečjemu tiste vasi, ki vise proti Metliki, pod Kranjsko, dočim ves drugi svet o taki državnopravni spremembi ničesar neče slišati. Predvsem pa jej odločno nasprotuje odvažen stan: vsa duhovščina, oženjeni unijati nič manj nego rimsko-katoliški župniki!«⁴⁹

Šuklje in njegova družčina so se vrnili domov dan pred 28. junijem 1914, ko so v Sarajevu počili usodni strelji. Vojna, ki je sledila, je s krvjo in jeklom razbila staro monarhijo, s tem pa so historične kranjske pretenzije postale nesmiselne. Nenazadnje je dežela Kranjska celo prenehala obstajati. Žumberčani so se svojega začasnega statusa rešili šele takrat, ko je umrla država, ki so ji stoletja služili.

* * *

⁴⁹ Ibid.